

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.9:001.82 “712”

© І.Г. Тітов, 2019

orcid.org/0000-0002-5529-1568

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2559611>

ТІТОВ Іван Геннадійович

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У статті на основі розгляду концептуальних засад постнекласичної психології, змістовно розкриваються її основні теоретико-методологічні принципи: структурно-генетичний, суб'єктності, культурного контекстуалізму, онтологічного конструктивізму та інтеграції.

Ключові слова: *постнекласична психологія, структурно-генетичний принцип, принцип, суб'єктності, принцип культурного контекстуалізму, принцип онтологічного конструктивізму, принцип інтеграції.*

Постановка проблеми. Парадигмальні зміни сучасного наукового пізнання, пов'язані з оформленням постнекласичного типу наукової раціональності, зумовлюють необхідність переосмислення епістемологічних орієнтирів людинознавчих наук, зокрема й психології. Робота в цьому напрямку передбачає передусім розробку фундаментальних методологічних засад, які б задавали концептуальний каркас та забезпечували б евристичний потенціал створюваних психологічних теорій. У пропонованій статті робиться спроба здійснити такого роду методологічну рефлексію та окреслити основні принципи постнекласичної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, розвиток будь-якої науки відбувається внаслідок чергування екстенсивного (пов'язаного зі збільшенням обсягу накопиченого в її межах позитивного знання) та інтенсивного (зумовленого

якісною зміною основних компонентів її концептуальної структури – сукупності фундаментальних категорій і термінів, методів, пояснювальних принципів і схем та ін. пізнавальних форм) періодів. Перехід від екстенсивного до інтенсивного етапу завжди супроводжується зміною загальнонаукової картини світу, докорінною трансформацією нормативних структур дослідження, а також філософських засад науки, що, як правило, призводить до оформлення нового типу наукової раціональності. Аналізуючи історичні етапи еволюції науки, В. С. Стьопін (2000) виокремив класичний, некласичний та постнекласичний типи наукової раціональності, кожна з яких характеризується особливим станом наукової діяльності, спрямованої на об'єктивно-істинний опис та пояснення світу. Якщо схематично представити цю діяльність як відношення «суб'єкт – засоби – об'єкт», то класичний ідеал раціональності виходить із повної незалежності об'єкта від суб'єкта пізнання та пізнавальних засобів; некласичний – враховує зв'язки між знаннями про об'єкт та специфікою засобів наукової діяльності; постнекласичний – підкреслює залежність об'єкта не лише від засобів дослідження, а й від особливостей суб'єкта пізнання (передусім від його знань та соціокультурно детермінованих ціннісно-цільових орієнтацій). Кожний із указаних типів наукової раціональності, обмежуючи сферу дії пізнавальних настанов попереднього періоду, характеризується особливими, властивими лише йому засадами, котрі дозволяють залучити до поля компетентності науки відповідний тип системних об'єктів: прості системи (класична наука), складні системи, що саморегулюються (некласична наука), та складні, розмірні людині системи, які характеризуються унікальністю, відкритістю та саморозвитком (постнекласична наука). Останнє зумовлює домінуючу роль проблемно-зорієнтованих досліджень, що вимагають міждисциплінарного дискурсу, особливих способів опису досліджуваної реальності, врахування гуманітарної складової та впливу культури.

Подібні зміни епістемологічних парадигм є істотною ознакою розвитку й психологічної науки. Осмислюючи її історичну динаміку як рух від допарадигмального стану (пов'язаного зі спробами визначення предмету та пошуком універсального пояснювального механізму психічних феноменів) до класичного (з його орієнтацією на методологію

позитивізму) і надалі до неklasичного (що виявляється у розквіті психологічних шкіл ХХ ст., котрі орієнтувались на різноманітні схеми аналізу) типу наукової раціональності, М. С. Гусельцева вказує на те, що засобом виходу з системної кризи неklasичної психології має стати «рефлексія методологічних засад науки з опертям на постнеklasичний ідеал раціональності» (Гусельцева, 2006, с.12). Найважливішими особливостями постнеklasичної епістемологічної настанови, що сприяють такій рефлексії у царині психологічної науки, є визнання структурно-генетичної багатовимірності психічних явищ, легітимізація суб'єктних детермінант досліджуваної реальності, підкреслення творчо-конструктивістської функції науки, опертя на культурну аналітику та міждисциплінарну комунікацію, діалог психології із суміжними галузями знання.

Виходячи з цього, **мета** пропонованої статті полягає у спробі окреслити на рівні частково-наукової методології ключові для постнеklasичної психології принципи: структурно-генетич-ний, суб'єктності, культурного контекстуалізму, онтологічного конструктивізму та інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чутливість до інтегральних якостей досліджуваної реальності, системних модусів існування психічного, різнорівневості його структурної організації та динамічних проявів поступово стає домінуючою у сучасній психології на постнеklasичному етапі її розвитку. Поява у фокусі психологічної науки складних системних об'єктів пов'язується з формуванням відповідного епістемологічного ресурсу (пізнавальних засобів і процедур), котрий є необхідним для їхнього адекватного вивчення. Йдеться, зокрема, про зростання складності професійно-психологічного мислення, в межах якого «ізолювані і лише доповнюючі один одного принципи системності, розвитку та детермінізму остаточно втрачають свою автономність» (Клочко, 2012, с.122), інтегруючись в єдину методологічну основу розуміння та пояснення досліджуваної реальності. Такою інтегративною основою може стати **структурно-генетичний принцип**, котрий орієнтує на розкриття (через співвідношення із різними рівнями причинності) процесуальних аспектів структурно-функціональної організації та самоорганізації цілісних психічних феноменів (Тітов, 2014).

Звернення до зазначеного принципу зумовлене передусім необхідністю опису сукупності інваріантних, відносно стійких зв'язків між елементами (компонентами та субкомпонентами) системи, що забезпечують збереження її основних властивостей та цілісне продуктивне функціонування, з урахуванням:

- впорядковуючих впливів системоутворювального фактору, котрий, обмежуючи ступені свободи складових елементів, забезпечує їхнє вибіркове об'єднання у функціонально-динамічну систему;

- ступеня диференційованості (гомогенності / гетерогенності) та рівневої інтегрованості компонентів (підсистем);

- динамічності зв'язків (координаційних, субординаційних, генетичних, функціональних та ін.), форм регуляції ієрархічної та гетерархічної взаємодії між ними;

- особливостей відношень даної системи з оточуючим середовищем та характером сформованих на цій основі зворотних (саморегуляційних) зв'язків (Блауберг, Юдин, 1973; Садовский, 1974; Уемов, 1978).

Інша причина звернення до структурно-генетичного принципу полягає в тому, що поряд зі структурно-рівневою організацією та функціонуванням цілісних утворень на передній план виходить вивчення їхнього становлення та розвитку. Тут домінуючим стає генетичний підхід, у межах якого структурно-синхронічне вивчення складного ієрархізованого об'єкту передбачає одночасний аналіз і його генетично-діахронічних характеристик (Максименко, 2006; Принцип системности..., 1990). При цьому як ключові мають бути розглянуті питання критеріїв розвитку, котрі дозволяють виокремити його з-поміж інших, неістотних, стохастичних змін; співвідношення основних форм, стадій та рівнів розвитку; механізмів породження цілісностей та особливостей системної детермінації цього процесу (Тітов, 2014).

Насамкінець евристичний потенціал структурно-генетичного принципу виявляється й у царині психосинергетичних досліджень (Крылов, 1998), пов'язаних із виявленням універсальних закономірностей чергування станів хаосу та впорядкованості психічних систем; твірної ролі позитивного зворотного зв'язку; залежності траєкторій еволюції системи від впливів у точках біфуркації атракторів тощо (Тітов, 2014).

Таким чином, структурно-генетичний принцип наголошує на тому, що вивчення структури психічного феномену передбачає необхідність пізнання й закономірностей її якісних змін, а вивчення генези набуває суворого наукового характеру лише тоді, коли вдається розкрити структуру об'єкта, що розвивається, та структуру самого процесу розвитку.

Внутрішнім моментом структурно-генетичного дослідження психічних явищ виявляється аналіз їхніх суб'єктних основ. Суб'єкт виступає інтегруючою ланкою, що об'єднує різні компоненти психіки та рівні її організації, і, відповідно, реконструкція психологічної структури суб'єкта (котрий також повинен розглядатись як диференційоване багатовимірне ціле) уможливує з'ясування механізмів утворення та розвитку психічних цілісностей.

Категорія суб'єкта традиційно визначається як своєрідний спосіб організації, саморегуляції, узгодження суперечливих зовнішніх і внутрішніх умов активності особистості, цілісність (системність) усіх її психічних процесів, станів та властивостей відповідно до об'єктивних і суб'єктивних умов діяльності й спілкування, її самодостатність (автономність), самодіяльність, духовність та індивідуалізованість, здатність продуктивно взаємодіяти зі світом як з об'єктом дій та пізнання, а з іншими людьми – як із суб'єктами, визнаючи їхнє право на самовизначення та свободу (Брушлинський, 1994; Рубинштейн, 2003). Змістовно-динамічною основою суб'єктного модулю існування особистості виступає процес її свідомої цілеспрямованої активності, що виявляється в єдності специфічних мотиваційно-ціннісних, пізнавальних, регуляторних та рефлексивних аспектів діялісно-духовного способу буття людини (Тітов, 2010; Titow, 2011).

Говорячи про активність як субстанціальну характеристику суб'єктності особистості, слід указати на дві основні форми її прояву: 1) предметну діяльність та спілкування; 2) акти творчої самодіяльності, самозміни людиною самої себе. У першому випадку активність забезпечує саморозвиток та саморух діяльності через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих перетворювальних предметних дій або комунікативних актів (і в цьому сенсі суб'єктність співвідноситься з якісно вищими рівнями активності – навчальною, пізнавальною, комунікатив-

ною, творчою, інтелектуальною наднормативною, над-ситуативною та ін., – на яких вона підкорена свідомо поставленій меті та набуває неадаптивного, перетворювально-конструктивного характеру); у другому – внутрішню роботу людини з перетворення, «оволодіння» своїм суб'єктивним світом, власною психікою, що, своєю чергою, уможлиблює активне самоуправління власними ресурсами, а також регулювання ступеня зовнішніх впливів на власне буття в процесі організації свого життєвого шляху (Абульханова, 1973; Брушлинский, 1994; Карпенко, 2006; Рубинштейн, 2003; Татенко, 2006).

Якісна змістова визначеність указаних форм активності забезпечується специфічними потребо-мотиваційними утвореннями, ціннісними орієнтаціями та життєвими сенсами особистості.

Потребо-мотиваційна основа суб'єктної активності охоплює «більш чи менш виразну й усвідомлену інтенцію до власне людського способу індивідуального життя» (Татенко, 2006, с.336), що визначається потребою в самоактуалізації та є внутрішньо пов'язаною з метамотивацією (Маслоу, 1999) особистості – спонуканням актуалізувати власний потенціал (або, за висловом В.О. Татенка, внутрішні ресурси сутнісного самовизначення). Вказані потребо-мотиваційні утворення набувають конкретизації через їхній сутнісний зв'язок із ціннісними орієнтаціями особистості, а також конкретними способами їх досягнення. Адже прагнення до самоактуалізації та розвиток метапотреб уможлиблюється лише за умов почуттєво-дієвої причетності людини до так званих буттєвих цінностей (істини, добра, справедливості, краси тощо), які, утворюючи вищий рівень диспозиційної ієрархії в структурі особистості та знаходячи «усвідомлене втілення у відповідних принципах» (Балл, 2011а, с.18), стають: 1) підґрунтям для смислового оцінювання (осмислення) людиною власної життєдіяльності, на основі чого ініціюються, змістовно спрямовуються та регулюються різні види її активності (у тому числі й ті, що мотивуються потребою у саморозвитку та максимальній актуалізації власних можливостей); 2) важливим чинником її самовизначення (через вільний вибір та відповідальність за нього), виокремлення (через ціннісне ставлення до певних сторін дійсності) самої себе, власного *Я* як

духовно-моральної інстанції; 3) основою її спрямованості на ствердження та підсилення буття іншої людини (котра також розцінюється як суб'єкт), її індивідуальності й самоцінності, що виявляється в здійсненні (або в утриманні від здійснення) соціально зорієнтованих, насичених етичним та естетичним змістом дій – учинків (Балл, 2006).

Пізнавальний аспект суб'єктної активності особистості розкривається через: 1) її здатність відображати зовнішній світ у вигляді об'єкта пізнання та здійснювати на цій основі інформаційну взаємодію з ним (Рубинштейн, 2003), результатом чого стає розуміння – осягнення особистістю сутності явищ соціокультурної та природної дійсності шляхом реконструкції їхнього смислового змісту (Знаков, 2006; Костюк, 1988); 2) вираженість інструментальних властивостей (Асмолов, 1990) особистості, зокрема, її певних характерологічних рис (наприклад, спостережливість, допитливість, вдумливість, розумова гнучкість, наполегливість, мужність тощо), інтелектуальних (наприклад, диференційованість репрезентативно-когнітивних структур, сформованість індивідуального пізнавального стилю, артикуляція ментального досвіду та його відкритість щодо зовнішніх і внутрішніх джерел інформації тощо) та творчих (наприклад, інтелектуальна ініціатива, здатність до проблематизації, експериментування, інверсії тощо) здібностей (Богоявленская, 1983; Кудрявцев, 1997; Смольсон, 2003; Холодная, 2004; Чуприкова, 2007); 3) наявність гармонійного, збалансованого зв'язку між пізнавальними процесами та особистісними структурами (Селиванов, 2002); 4) сформованість пізнавальних компетентностей, що виражаються у здатності набувати нові знання, вміння та навички (вміння вчитись) з наступним їх використанням задля успішного розв'язання суттєвих для тієї чи тієї сфери діяльності (або, ширше, буття) задач (Балл, 2006).

Функціональним засобом мобілізації описаних вище мотиваційно-ціннісних та інструментальних ресурсів особистості задля реалізації нею власної активності виступають регуляторні процеси, насамперед усвідомлена регуляція та саморегуляція, котрі пов'язуються з наявністю узагальненого, генералізованого вміння планувати цілі, моделювати значущі зовнішні і внутрішні умови, програмувати дії, контролювати й оцінювати поточні та кінцеві результати відносно системи

прийнятих суб'єктом «критеріїв успіху», коригувати систему регуляторики. При цьому наголошується на адекватності вказаних вмінь вимогам діяльності, їхній усвідомленості, гнучкості, надійності та стійкості (Конопкин, 2008; Моросанова, Аронова, 2007).

Важливу роль у продуктивному здійсненні регуляторних процесів відіграє рефлексія – здатність особистості «зробити власні думки, емоційні стани, власні дії та ставлення, взагалі саму себе предметом спеціального розгляду (аналізу й оцінки) та практичного перетворення (змінювання й розвитку)» (Слободчиков, Исаев, 1995, с.78), що зумовлює «розрив у потоці життя» (Мамардашвили, 1995), самодистанціювання (Франкл, 1990) та, як наслідок, – змістове оцінювання самого себе та власного буття, осмислення принципів свого існування та формування на цій основі дієвого ставлення до нього.

Розкриття психологічної структури суб'єктної активності передбачає також звернення до категорії об'єкта, що позначає ту частину об'єктивної або суб'єктивної реальності, на яку ця активність спрямована (Лекторский, 2010). При цьому відношення об'єкта (яким можуть бути існуючі речі та зв'язки між ними, життєві обставини та умови, інші люди та їхня свідомість, предмети культури та притаманні їм смисли, а також власне тіло суб'єкта, його психіка в цілому) та суб'єкта мають бути розглянуті як відношення двох полюсів у складі певної єдності – різних за змістом, способом організації та масштабом фрагментів життєвого світу людини, її життєвого простору, життєвої ситуації або життєвої події. Лише будучи вписаною у такий онтологічний контекст, у природній плин життя, суб'єкт-об'єктна взаємодія може бути адекватно досліджена в усьому розмаїтті системних (структурних, рівневих, функціональних, динамічних та ін.) характеристик її складових (Барабанщиков, 2003).

Таким чином, *принцип суб'єктності* орієнтує дослідника на аналіз психічного явища 1) в межах суб'єктної активності особистості (в єдності її мотиваційно-ціннісного, пізнавального та регуляційно-рефлексивного компонентів), спрямованої на продуктивну взаємодію зі світом; 2) в контексті певної сфери життєдіяльності, до якої залучений даний суб'єкт і яка визначає предметний зміст та динаміку досліджуваного феномену (Титов, 2013).

У парадигмі постнекласичної раціональності психологічний аналіз особистості передбачає врахування культурного контексту (у його об'єктивно-нормативному та феноменологічному вимірах), розкриття «взаємовпливів і зв'язків між породжуючими світами культури... та внутрішніми світами людини» (Гусельцева, 2002, с.127). Необхідність здійснення такої культурно-психологічної аналітики підкреслюється сформульованим нами принципі **культурного контекстуалізму**, що передбачає врахування тих контекстів функціонування всезагальної (загальнолюдської) та особливої (національної, етнічної, політичної, професійної, релігійної тощо) культури, в яких відбувається оволодіння особою конкретними культурними формами, їхнє творче «збирання» в індивідуально-своєрідну цілісність власного внутрішнього світу та наступна трансляція певних його змістів назовні – в культуру – у вигляді семіотичних конструкцій, образів, цінностей, сенсів тощо (Тітов, 2013).

Зазначений принцип націлює на аналіз тих ключових психологічних механізмів культуроосвоєння та особистісного розвитку індивіда в координатах культури, що лежать в основі його здатності творчо відтворювати культуру, персоналізувати її, бути її «відносно автономним та індивідуально своєрідним суб'єктом» (Балл, 2009, с.41). Останнє, на наш погляд, передбачає розкриття особливостей:

– активного образно-сислового орієнтування особи в культурних контекстах, точніше – «заломлених» у них змістових компонентах культурного досвіду, внаслідок чого розкриваються укорінені у цих компонентах приховані потенційні можливості та ресурси зростання культури й особистості;

– здійснення особою смислових добудов, ампліфікацій та рефлексивних інверсій складників культурного досвіду, тобто, по суті, специфічну духовно-творчу роботу з вирішення задач на пошук і конструювання особистісних сенсів;

– переживання реальності «Я-в-культурі», яке не лише уможливило діалогічне занурення людини у світ культурних універсалій, її безпосереднє потрапляння в єдине буття з ними, а й «дозволяє зв'язати різні аспекти ідентичності в єдине ціле і таким чином органічно з'єднати соціокультурну та

особистісну ідентичності» (Марцинковская, 2012, с.253), що призводить до утворення найважливішої складової само-свідомості особистості: Я – людина культури.

У формі вказаних перетворень контекстуальних репрезентацій соціокультурного досвіду особистість конститує нові смислові органи життєдіяльності, персоналізує семіотичний світ культури, ініціативно розширює межі власної культурної ситуації розвитку, створюючи власне культурне тіло та тіло культури. Внаслідок цього особистість стає контекстуальною культурі, а культура персонілізується.

Таким чином, принцип культурного контекстуалізму дозволяє розглянути особистість у фокусі психокультурного розвитку, виокремити у системі її детермінації провідні культурні фактори; вивчити культурогенні психічні властивості особистості та її багатовимірні культурні ідентифікації, змістовно розкрити процес набуття індивідом здатності бути суб'єктом культурної творчості, діалогу, рефлексії власного життя-в-культурі (Тітов, 2013).

Як уже зазначалося вище, в межах постнекласичної науки пропонується якісно новий тип раціональності, котрий враховує співвіднесеність продукту пізнавальної діяльності (теорії, концепції, моделі) не лише зі специфікою досліджуваного об'єкта та засобів пізнання, а й з особливостями суб'єкта, що пізнає (Степин, 2000). Внаслідок цього «картина світу виявляється похідною від ціннісно-смислової сфери (одиночного або колективного) суб'єкта пізнання, ступеня розвитку та характеру інструментальних засобів пізнання, від модельної мови, в якій створюються образи пізнаваного» (Петренко, 2011, с.77). Теза про визначеність змістових аспектів пізнавальної діяльності (як наукової, так і буденної) культурними, мотиваційно-ціннісними, когнітивними, мовними та ін. особливостями суб'єкта, і, як наслідок, – підкреслення невідображальної, конструктивної природи пізнання, опосередкованості розуміння світу сформованими в онтогенезі індивідуальними конструктами, можливості численних способів концептуалізації подій та плюралізму істини, а також поєднання ідеї «зробленості» реальності суб'єктом з контекстуалізмом (підвищеною чутливістю до мовних і соціокультурних контекстів пізнання), вираженою релятивізацією епістемо-

логічної проблематики («істина чисельна, альтернативна, ситуативна») та прагматизацією психологічних досліджень – лягли в основу **принципу онтологічного конструктивізму**: *створювані суб'єктом ментальні конструкції мають розглядатись як ідеальні моделі, котрі ґрунтуються на конвенційній системі онтологічних припущень про реальність та забезпечують інтерпретаційно-пізнавальну й адаптивну функції* (Titov, 2015).

Принцип онтологічного конструктивізму підкреслює:

– наявність референціального відношення між сконструйованою суб'єктом «реальністю другого порядку» та об'єктивною онтологією. Це відношення конституюється, з одного боку, функціонально необхідними задачами діяльності суб'єкта та її предметним змістом, а з іншого, – «опором» збоку реальності, тобто тими природними обмеженнями, котрі накладаються на конструктивістську активність людини власною еволюцією складних системних об'єктів, динамічною взаємодією їх структурних компонентів, можливими внутрішніми тенденціями їх розвитку тощо, а також кінцевою областю соціальних значень (ширше – культурним досвідом), створених людьми у повсякденному житті. Тому прийняття, з урахуванням сказаного, конструктивістської настанови призводить не до елімінації реальності та антиреалістичних висновків, а, навпаки, орієнтує на розгляд сконструйованого суб'єктом світу як частину, зріз, проекцію світу реального. «Можна вважати, – зазначає з цього приводу В. О. Лекторський, – що конструйована нами картина реальності у чомусь відповідає самій реальності, що використовувані у пізнанні поняття, категорії, схеми мислення співвідносяться з досліджуваним світом, що суб'єкт пізнання – це не система, замкнена на себе..., а система, відкрита світові» (Лекторський, 2005, с.18). Суб'єкт не конструює об'єктивну реальність, а вибудовує власне розуміння, свою інтерпретацію, тлумачення світу, використовуючи для цього самостійно створені та валідизовані на практиці класифікаційно-оцінкові шаблони – особистісні конструкти (Келли, 2000).

– сумірність сконструйованих індивідами суб'єктивних реальностей. У зв'язку з цим зауважимо, що відмінність та взаємна невідповідність концептуальних світів, в яких ми живемо, є не перешкодою, а, навпаки, вихідною передумовою

продуктивної та рівноправної комунікації, спрямованої на спільне вироблення максимально несуперечливої картини реальності. Справа в тім, що створювані суб'єктом конструкції (робочі гіпотези, когнітивні програми, схеми, моделі тощо) більш-менш відкриті, проникливі для нової інформації, вони постійно уточнюються, «довизначаються», «редагуються». Без цього неможливі а ні адекватна регуляція життєдіяльності, а ні оптимальна адаптація до мінливих умов середовища, а ні, врешті-решт, біологічне виживання індивіда (Лоренц, 2000). Тому суб'єкт свідомо або несвідомо налаштований на входження у знаково-символічні (насамперед, вербально-діалогічні) взаємодії з іншими людьми, де відбувається змістове уточнення та взаємне збагачення репертуару сформованих конструктивів, легітимізується система інтерсуб'єктивних значень (Бергер, 1995), здійснюється спільне творення конвенціональних для різних етнічних, професійних, наукових, релігійних та ін. груп цінностей і знань (дискурсів, способів інтерпретації і осмислення світу, практичної діяльності у ньому тощо) (Улановский, 2009).

– наративну природу сконструйованих суб'єктом життєвих світів. Наратив як семіотична система, що використовується суб'єктом для впорядкування й надання сенсу досвіду, отримання знання, котре структурує його сприймання та розуміння світу й себе у світі (Й. Брокмейер, Дж. Брунер, К. Дж. Герген, Ф. Джеймсон, М. Мейр, Т.Р. Сарбін, Р. Харре, Н.В. Чепелева та ін.), може бути трактована як наявна в свідомості суб'єкта ідеальна модель (аналог певного фрагмента природної або соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення тощо) світу. «Вона пов'язує невідоме з відомим, використовується для пояснення (або для інтерпретації) низки явищ шляхом відсилання до правил (або схем, структур, сценаріїв, рамок, порівнянь, метафор, алегорій тощо), які так чи інакше містять у собі узагальнене знання» (Брокмейер, Харре, 2000, с.39-40). Розглянуті під таким кутом зору наративи набувають особливостей, притаманних усім ідеальним моделям, а саме: а) те, що вони несуть про модельовані ними системи ієрархічно структуровану інформацію (знання); б) рефлексивність цих знань; в) налаштованість цих знань на комунікацію з іншими людьми та із самим собою як іншим (описувана за допомогою

поняття “значення”); г) небайдужість цих знань, тобто їхня залежність від притаманних особі потреб різних рівнів (описувана за допомогою поняття “смісл”)» (Балл, 2009, с.49). У функціональному аспекті нарративні моделі, по-перше, задають структурні рамки (фрейми) інтерпретації реальності та впорядковують життєві події, забезпечуючи їхнє осмислення (шляхом «синтезу нових смислів, здійснюваного на основі діалогу, як внутрішнього, так і діалогу з іншими людьми, а також із творами культури» [Чепелева, 2010, с.20]) та трансформування в особистісний досвід; по-друге – організують, структурують та артикулюють феноменологічний досвід людини, створюючи можливість його трансляції іншій особі (Основи психосемантики..., 2008); по-третє – забезпечують пристосування до умов життєдіяльності через переживання адаптаційної значущості створених описів та інтерпретацій світу (Конструктивизм в епістемології..., 2008, с.24); по-четверте – конституують уявлення людини про себе, її відчуття власного Я, особистісну ідентичність, Я-концепцію загалом (Брокмейер, Харре, 2000; Капрара, Сервон, 2003; Труфанова, 2008); по-п’яте – надають змогу об’єктивувати найважливіші якості людини, зокрема, її базові життєві концепції, настанови, мотиви, інші особистісні утворення, в решті-решт, її «версію» себе та власного життя (Основи психосемантики..., 2008); по-шосте – забезпечують саморозвиток особистості, дозволяючи «створювати життєві плани та програми, бачити життєві перспективи й діяти відповідно до них» (Основи психосемантики..., с.33).

Тенденції до інтеграції психологічного знання, прагнення до координованої змістової взаємодії психологічних теорій є характерною ознакою постнекласичної парадигми в психології (Юревич, 2005; Юревич, 2008). В інтегративності вбачається шлях досягнення такого типу знання, «коли різні наукові теорії... утворюють взаємно узгоджену мережу» (Гусельцева, Асмолов, 2007, с.20), а кожному підходу знаходиться «адекватне місце в багатовимірній реальності психічного буття людини» (Гусельцева, 2002, с.123). Відмічаючи перспективність роботи в цьому напрямку, що дозволило, зокрема, суттєво просунутись у вирішенні низки важливих методологічних проблем психологічної науки (Інтегративно-особистісний підхід..., , 2012; Мазілов, 2007; Янчук, 2012; Healy, 2012), слід

одночасно підкреслити необхідність повнішого врахування при побудові моделі інтеграції психологічного знання змістових особливостей парадигмального, міждисциплінарного та методичного синтезу, а також об'єднання дослідницької (теоретико-експериментальної) та практичної психології.

Передусім, слід враховувати характерну для пост-некласичної трансформації психології специфіку взаємодії природничо-наукової та гуманітарної парадигм.

Не дивлячись на суттєві відмінності між указаними типами наукової раціональності, сучасними методологами науки підкреслюється бажаність їхньої конструктивної взаємодії під час розв'язання конкретної дослідницької задачі, оскільки абсолютизація цих підходів, їх протиставлення, беззастережне прийняття або повне заперечення призводить або до суттєвого «урізання» об'єкта психології, «диз'юнктивної» квантифікації штучно відокремлених від особистості процесів та феноменів, або до низької достовірності одержаних даних. У зв'язку з цим підкреслимо два принципові моменти, пов'язані з подоланням бінарної опозиції «природничо-науковий – гуманітарний ідеали раціональності».

По-перше, необхідним вбачається перехід до такої наукової раціональності, котра б органічно поєднувала в психологічному пізнанні як природничо-наукову, так і гуманітарну дослідницькі традиції (звичайно, з відповідною рефлексією специфічності об'єктних і проблемних ніш, релевантних кожній з них). Націленість на таке об'єднання вважається однією з найважливіших складових смислової сфери особистості вченого, котрий живе в інформаційному суспільстві (Балл, 2006).

По-друге, головною вимогою до вказаної раціональності є її спрямованість на діалектично-творчу розробку суперечностей з метою якомога найповнішого та глибокого пізнання досліджуваного феномена, що, в свою чергу, передбачає використання діалогу та орієнтованої на досягнення системного синтезу медіації – зв'язування разом тез, котрі в певних аспектах суперечать один одному. Продуктивність останньої переважно залежить від ступеня розробленості поняттєво-термінологічного апарату, задіяного в діалогічно-медіаційній розробці таких контрверсійних змістів. Йдеться передусім про змістову визначеність та чіткість використовуваних при цьому

понять, їхня відповідність вимогам логічної релевантності та чітка термінологічна означеність, що за умов послідовності науково-психологічного дискурсу сприяє адекватному відображенню в пропонованих наукових моделях істотних властивостей досліджуваних об'єктів (Балл, 2006).

Таким чином, вимальовується оптимістична інтегративна перспектива, пов'язана з подоланням конфлікту між указаними парадигмами. Про це пише А. В. Юревич: «Нові тенденції у розвитку психологічної науки надають підстав припустити, що вона аж ніяк не приречена на вічне протистояння природничо-наукової та гуманітарної парадигм, котрі при певному погляді на психологічну реальність можуть виглядати не лише антагоністичними, але й, у термінах Т. Куна, цілком сумірними та потрібними одне одному» (Юревич, 2008, с.14).

Слід також враховувати міждисциплінарну орієнтацію сучасної постнекласичної науки. Потреба в отриманні системних знань про світ (включаючи знання про людину як його складову) проявляється у зростаючому взаємному проникненні теоретико-експериментальних репрезентацій реальності, сформованих у різних науках. Виходячи з цього, міждисциплінарна орієнтованість досліджень набуває особливого значення й для психології, котра в контексті сучасної постмодерністської культури і філософії може інтегрувати як суміжні, поза психологічні, так і власне психологічні знання, стаючи одночасно «й діяльнісною, й гуманістичною, й соціокультурною, й історичною, й герменевтичною, й феноменологічною» (Гусельцева, 2002, с.123). Сказане вимагає деяких пояснень.

Останнім часом у психологічній науці все чіткіше простежується тенденція до об'єднання знань, накопичених у руслі різних теоретичних напрямків, що створює епістемологічні передумови для подолання розриву «між основними психологічними теоріями та відповідними психологічними “імперіями” (біхевіоризмом, когнітивізмом, психоаналізом тощо), кожна з яких передбачає свій образ психологічної реальності, свої правила її вивчення і т.п.» (Юревич, 2005, с.18-19). Подолання подібного розриву в системі психологічного знання А. В. Юревич (2005) вбачає у накладанні когнітивних, афективних, поведінкових локусів психологічної реальності та їхнє об'єднання в триаду. Таким чином,

психологічні теорії, що базуються на альтернативних епістемологічних засадах, орієнтуються на опис «своїї» частини психологічної реальності, не вступаючи у протиріччя з іншими теоріями, а лише доповнюючи та уточнюючи загальнонаукову картину. Внаслідок такого звернення до можливостей інших дослідницьких парадигм фіксуються ті грані досліджуваного феномена, котрі не можуть бути схоплені з позицій інших парадигмальних координат, розширюються прогностичні та пояснювальні можливості певної психологічної теорії, знаходяться додаткові підстави для підтвердження її зовнішньої валідності, що, в решті-решт, забезпечує прогрес психологічного пізнання в цілому (Янчук, 2012).

Поглибленню таких міждисциплінарних зв'язків значною мірою сприяють, з одного боку, перехід від предметної до проблемної орієнтації психологічних досліджень, а з іншого – становлення комунікативної складової методології психології, сенс якої полягає «в співвіднесенні... теорій різного рівня і різних методологічних орієнтацій і підходів» (Мазилів, 2007, с.11). Механізм співвіднесення різних методологічних положень і концепцій при розробці психологічних проблем повинен ґрунтуватись здебільшого на: 1) усвідомленні «єдиної глибинної сутності поєднаних концепцій, на уявленні їх як сторін єдиного цілого, описів різних рівнів буття або свідомості тощо» (Столович, 2000, с.49); 2) згадуваній вище діалогічно-медіаційній взаємодії усіх залучених до неї елементів, що в даному випадку дозволяє знайти адекватне місце для того чи іншого психологічного дискурсу в мережевому просторі наукових комунікацій; 3) зосередженні смислів не стільки на об'єкті пізнання як такому, скільки на самій пізнавальній діяльності, зорієнтованій на ідеал досягнення раціонально обґрунтованої істини, а також на зверненні «до категорії правди, котра, на відміну від істини, є не стільки “значеннєвим”, а “значеннєво-смісловим” утворенням» (Балл, 2011, с.24).

Таким чином, у міждисциплінарному дослідженні створюються умови для інтеграції (в гносеологічному аспекті) наукового знання, що проявляється в прагненні до синтезу існуючих теорій («моделей, котрі описують окремі аспекти психічної реальності» [Гусельцева, Асмолов, 2007, с.20]) шляхом наведення між ними «концептуальних мостів». При цьому онтологічним підґрунтям реалізації гносеологічного

аспекту інтегративності є орієнтація дослідника на цілісний розгляд індивіда в єдності його соматичних, психологічних та духовних і духовних властивостей. Як указує Г. О. Балл, об'єктивне існування цілісного людського індивіда створює онтологічну підставу для системного об'єднання адекватної інформації про нього, отриманої різними методами, котрі зосереджують увагу на різних властивостях цього індивіда (Балл, 2009).

Відмітимо також специфіку методичного забезпечення психологічного дослідження. Насамперед слід указати на неадекватність класичної системи логіко-емпіричних прийомів й операцій отримання та верифікації знання про складну, мінливу та суперечливу природу об'єктів, що досліджуються сучасною постнекласичною наукою. В психології продуктивне вивчення таких об'єктів, котрі до того ж мають виражені суб'єктні властивості, вимагає поєднання номотетичного й ідеографічного методів пізнання. Т. В. Корнилова пише: «Сучасні пошуки філософського осмислення концепцій світу людини на постнекласичній стадії розвитку науки передбачають необхідність конструювання такого поля наукових досліджень, де опис та пояснення, встановлення законів і пошук смислів, номотетичний й ідеографічний підходи виступали б не в якості дихотомій, а в якості рефлексованих полюсів, до яких веде та чи інша методологія, що реалізується в конкретному дослідженні» (Корнилова, 2012, с.198). При цьому настанова на індивідуалізацію психологічного дослідження (як це має місце при використанні ідеографічної стратегії) в решті-решт має сприяти переходу від одиничного до загального, від випадкового до необхідного, від явищ до суттєвого в них; і, навпаки, здійснюване в номотетичному дослідженні об'єктивне розкриття закономірностей повинно співвідноситись й узгоджуватись з конкретними індивідуально-варіативними, унікальними випадками, ілюструватись ними. Це буде сприяти доповненню, уточненню й поглибленню наукового уявлення про досліджуваний об'єкт шляхом розкриття його одиничних, особливих та всезагальних детермінант, і, як наслідок, – холистичне й нередуковане «розуміння людини, опосередковане об'єктивним психологічним знанням» (Кричевец, 2008, с.82).

Комплексне використання методів і методик для максимально або оптимально повного охоплення значущих (у

тому числі й таких, що важко формалізуються) різномірних параметрів досліджуваних об'єктів передбачає обов'язкове дотримання вимог: 1) адекватності змісту використовуваних емпіричних методів особливостям досліджуваних об'єктів і цілям дослідження; 2) якомога найповнішої експлікації комплексу альтернативних гіпотез про предмет дослідження, а також коректного застосування логічних (у тому числі й математико-статистичних) процедур їхньої фальсифікації; 3) чіткого й послідовного дотримання принципів реконструювання (переходу від феноменології до опису недоступних безпосередній емпіричній фіксації проявів психічного) й моделювання (Александров, Максимова, 2002).

Насамкінець підкреслимо необхідність подолання розколу між дослідницькою психологією й професійною практикою, причини якого вбачаються, передусім, у відмінностях використовуваних академічною та практичною психологією мов, одиниць аналізу та логік його побудови. Разом з тим, останнім часом спостерігається підсилення тенденції до різнопланової конвергенції, когнітивному взаємному проникненню практичної та академічної психології (Василюк, 1996; Гусельцева, 2005; Юревич, 2005), що, зокрема, проявляється у: розповсюдженні в дослідницькій психології таких атрибутів практичної психології, як якісний аналіз, casestudy, визнання значущості унікального особистого досвіду (у тому числі й психолога-дослідника) як джерела психологічного знання; адаптації так званих «великих» теорій, які стали одним із символів академічної психології, до потреб практики, з однієї сторони, та методологічної рефлексії «малих теорій», народжених у процесі практичної діяльності, – з іншої (Юревич, 2005). Осмислюючи магістральні напрямки інтеграції психологічного дослідження та практики, Ф. Ю. Василюк (1996) пов'язує перспективу їхнього зближення з реалізацією психотехнічного підходу, принципова схема якого – «свідомість-практика-культура» – задає контекст дійсності людської цілісності, сприяючи введенню психологічної практики всередину психологічної науки, а науки – всередину практики. Основним лейтмотивом такого когнітивного зближення, на думку М. С. Гусельцевої, слугує «постнекласична раціональність, націлена на проблемно-орієнтовані дослідження, в яких теоретики і практики спільно розв'язують задачі»

(Гусельцева, 2005, с.15). Особливу роль у зв'язку з цим відводяться так званім фундаментальним технологічним дослідженням, котрі, об'єднуючи фундаментальні напрацювання з практичними технологіями, сприяють зняттю протистояння між дослідницькою психологією та професійною практикою (Юревич, 2008).

Окреслені змістові аспекти, пов'язані з виробленням моделі інтеграції психологічного знання, дозволяють у загальному вигляді сформулювати **принцип інтеграції**. Даний принцип передбачає здійснення в єдиній системі наукової діяльності міжпарадигмального та міждисциплінарного діалогу, доцільне поєднання різноманітних методичних підходів та дослідницьких стратегій, конструктивну взаємодію різних фундаментальних та прикладних знань (Титов, 2014а).

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Узагальнення теоретико-методологічних засад сучасних психолого-філософських досліджень дозволило нам сформулювати на рівні частково-наукової методології основні принципи, характерні для постнекласичної психології:

- *структурно-генетичний принцип*, який орієнтує дослідника на опис та пояснення психологічного феномену як унікального інтегрального утворення, складної полісистемної цілісності, що характеризується відкритістю та саморозвитком, із зосередженням уваги а) на особливостях його структурної організації (ступені диференційованості та рівневої інтегрованості компонентів, динамічності координаційних, субординаційних, генетичних, функціональних та ін. зв'язків між ними) та впорядковуючих впливах на неї системоутворювального фактору, б) на поєднанні структурно-синхронічного вивчення досліджуваного об'єкту з аналізом його генетично-діахронічних аспектів: описом механізмів та стадій розвитку, визначенням системи його детермінант, розкриттям синергетичних ефектів тощо;

- *принцип суб'єктності*, котрий акцентує увагу на розкритті змістовно-динамічних (мотиваційно-ціннісних, пізнавальних та регуляторно-рефлексивних) аспектів взаємодії особистості зі світом;

- *принцип культурного контекстуалізму*, що передбачає врахування при аналізі психічних феноменів культурного контексту, розкриття взаємовпливів і взаємозв'язків між

породжуючими світами культури та внутрішніми світами людини;

- *принцип онтологічного конструктивізму* – створювані суб'єктом ментальні конструкції мають розглядатись як ідеальні моделі (гіпертекстові знаково-символічні репрезентації світу), котрі ґрунтуються на конвенційній системі онтологічних припущень про реальність та забезпечують інтерпретаційно-пізнавальну й адаптивну функції;

- *принцип інтеграції*, який наголошує на тому, що для адекватного та за можливістю всебічного опису досліджуваної реальності необхідно а) здійснення в єдиній системі наукової діяльності міжпарадигмального та міждисциплінарного діалогу, конструктивне поєднання накопичених у руслі різних теоретичних напрямків знань про неї; б) комплексне використання різноманітних методичних підходів та дослідницьких стратегій; в) об'єднання фундаментальних напрацювань з практичними технологіями, що сприятиме продуктивній взаємодії між дослідницькою психологією та професійною практикою.

Як нам видається, наведені принципи та цільові епістемологічні настанови надають нові орієнтири у розробці методологічних засад постнекласичної психології, уможливлуючи продуктивне вирішення як теоретичних, так і прикладних дослідницьких завдань. Саме у можливості застосування окреслених методологічних принципів під час розробки психологічної концепції світогляду особистості ми вбачаємо найближчу перспективу подальших розвідок.

Список використаних джерел

- Абульханова К.А. О субъекте психической деятельности. Методологические проблемы психологии / К.А. Абульханова. – М. : Наука, 1973. – 288 с.
- Александров И.О. Заметки психологов-исследователей о позиции методолога / И.О. Александров, Н.Е. Максимова // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №1. – С.123-131.
- Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник / А.Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
- Балл Г. Интегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять / Г. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – №4. – С.25-53.

- Балл Г.А. Нормативный профессиональный идеал ученого / Г.А. Балл // Психологический журнал. – 2011. – Т.32. – №3. – С.17-26.
- Балл Г.А. Психология в раціогуманістическій перспективі: Избранные психологические труды / Г.А. Балл. – К. : Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
- Балл Г.О. Система принципів раціогуманізму / Г.О. Балл // Психологія і суспільство. – 2011а. – №4. – С.16-32.
- Барабанщиков В.А. Системная организация и развитие психики / В.А. Барабанщиков // Психологический журнал. – 2003. – Том 24. – № 1. – С.29-46.
- Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Луман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
- Блауберг И.В. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
- Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. – Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1983. – 174 с.
- Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С.29-42.
- Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А.В. Брушлинский. – М. : Институт психологии РАО, 1994. – 109 с.
- Василюк Ф.Е. Методологический смысл психологического схизиса / Ф.Е. Василюк // Вопросы психологии. – 1996. – №6. – С.25-40.
- Гусельцева М.С. Культурно-историческая психология и «вызовы» постмодернизма / М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2002. – №3. – С.119-131.
- Гусельцева М.С. Методологические кризисы и типы рациональности в психологии/ М.С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2006. – №1. – С.3-15.
- Гусельцева М.С. Парадигмы развития в психологии / М.С. Гусельцева, А.Г. Асмолов // Мир психологии. – 2007. – №2. – С.18-31.
- Гусельцева М.С. Постнеклассическая рациональность в культурной психологии / М.С. Гусельцева // Психологический журнал. – 2005. – Том 26. – №6. – С.5-15.
- Знаков В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы / В.В. Знаков. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 448 с.
- Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / [Г.О. Балл, О.В. Губенко, О.В. Завгородня та ін.] ; за ред. Г.О. Балла. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 206 с.

- Каправа Дж. Психология личности / Дж. Каправа, Д. Сервон. – СПб. : Питер, 2003. – 640 с.
- Карпенко З.С. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект / З.С. Карпенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії: за заг. ред. В.О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С.157-175.
- Келли Дж. А. Теория личности : психология личностных конструктов / Дж.А. Келли. – СПб. : Речь, 2000. – 249 с.
- Клочко В.Е. Парадигмальная динамика психологической науки как процесс усложнения психологического мышления / В.Е. Клочко // Парадигмы в психологии : науковедческий анализ / Отв. ред. А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С.106-135.
- Конопкин О.А. Осознанная саморегуляция как критерий субъектности / О.А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2008. – №3. – С. 22-34.
- Конструктивизм в эпистемологии и науках о человеке (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 2008. – №3. – С.3-37.
- Корнилова Т.В. Принятие неопределенности как предпосылка развития теоретической психологии / Т.В. Корнилова // Парадигмы в психологии: науковедческий анализ ;отв. ред. А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С.178-200.
- Костюк Г.С. Избранные психологические труды / Г.С. Костюк ; под ред. Л.Н. Проколиенко. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с.
- Кричевец А.Н. Априори психолога и категории психологического понимания / А.Н. Кричевец // Вопросы философии. – 2008. – №6. – С. 82-94.
- Крылов В.Ю. Психосинергетика как возможная новая парадигма психологической науки / В.Ю. Крылов // Психологический журнал. – 1998. – Т.19. – №3. – С. 56-62.
- Кудрявцев В.Т. Выбор и надситуативность в творческом процессе: опыт логико-психологического анализа проблемы / В.Т. Кудрявцев // Психологический журнал. – 1997. – Т.18. – №1. – С. 16-30.
- Лекторский В.А. Объект / В.А. Лекторский // Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М. : Мысль, 2010. – Т. III. – С.136.
- Лекторский В.А. Кант, радикальный конструктивизм и конструктивный реализм в эпистемологии / В.А. Лекторский // Вопросы философии. – 2005. – №8. – С.11-21.
- Лоренц К. Кантовская концепция аргіогі в свете современной биологии / К. Лоренц // Эволюция. Язык. Познание. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С.15-41.

- Мазилев В.А. Методологія психологічної науки: проблеми і перспективи / В.А. Мазилев // Психологія. Журнал Висшої школи економіки. – 2007. – Т.4. – №2. – С.3-21.
- Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К. : Издательство ООО “КММ”, 2006. – 240 с.
- Мамардашвили М.К. Лекции о Прусте: (психологическая топология пути) / М.К. Мамардашвили. – М. : Ad marginem, 1995. – 547 с.
- Марцинковская Т.Д. История и культура как парадигмы психологического знания / Т.Д. Марцинковская // Парадигмы в психологии: науковедческий анализ ; отв. ред. А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – С.240-257.
- Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
- Моросанова В.И. Самосознание и саморегуляция поведения / В.И. Моросанова, Е.А. Аронова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 213 с.
- Основи психосемантики (за наративними технологіями) / Чепелева Н.В., Смутьсон М.Л., Шиловська О.М., Гуцол С.Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н.В. – К. : Главник, 2008. – 192 с.
- Петренко В.Ф. Конструктивизм как новая парадигма в науках о человеке / В.Ф. Петренко // Вопросы философии. – 2011. – №6. – С.75-81.
- Принцип системности в психологических исследованиях ; под ред. Д.Н. Завалишиной, В.А. Барабанщикова. – М. : Наука, 1990. – 184с.
- Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн – СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
- Садовский В.Н. Основания общей теории систем / В.Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.
- Селиванов В.В. Свойства субъекта и его жизненный цикл / В.В. Селиванов // Психология индивидуального и группового субъекта ; под ред. А.В. Брушлинского, М.И. Володиной. – М. : ПЕР СЭ, 2002. – С. 310-328.
- Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: учебное пособие для вузов / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
- Смутьсон М.Л. Психология інтелекту: монографія / М.Л. Смутьсон. – К. : Нора-Друк, 2003. – 298 с.
- Степин В.С. Теоретическое знание : Структура, историческая эволюция / В.С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 743 с.

- Столович Л.Н. О «системном плюрализме» в философии / Л.Н. Столович // Вопросы философии – 2000. – №9. – С.45-56.
- Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В.О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії ; за заг. ред. В.О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С.316-356.
- Титов И.Г. Принцип интеграции в постнеклассической психологии / И.Г. Титов // Естественно-научный подход в психологии ; отв. ред. В.А. Барабанщиков. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2014. – С.69-74.
- Титов И.Г. Принцип субъектности в постнеклассической психологии // Человек, субъект, личность в современной психологии. Материалы Международной конференции, посвященной 80-летию А.В. Брушлинского. Том 1. / И.Г. Титов ; отв. ред. А.Л. Журавлев, Е.А. Сергиенко. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. – С.162-165.
- Тітов І.Г. До обґрунтування структурно-генетичного принципу у постнекласичній психології / І.Г. Тітов // Психологія і особистість. – 2014а. – №1(5). – С.45-66.
- Тітов І.Г. Принцип культурного контекстуалізму у постнекласичній психології особистості / І.Г. Тітов // Особистість у просторі культури: Матеріали V Міжнародного науково-практичного симпозиуму 27 червня 2013 р. ; за ред. Г.О. Балла, О.Б. Бовть, В.О. Медінцева. – Севастополь : Рібест, 2013. – С.162-166.
- Тітов І.Г. Психологічні виміри суб'єктності особистості / І.Г. Тітов // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України ; за ред. С.Д. Максименка. Т.ХІІ. част. 5 – К., 2010. – С. 313-321.
- Труфанова Е.О. Конструктивистский подход к Я / Е.О. Труфанова // Философские науки. – 2008. – №3. – С.57-70.
- Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем / А.И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.
- Улановский А.М. Конструктивизм, радикальный конструктивизм, социальный конструктивизм : мир как интерпретация / А.М. Улановский // Вопросы психологии. – 2009. – №2. – С.35-45.
- Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 366 с.
- Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – М. : Питер, 2004. – 384 с.
- Чепелева Н.В. Методологические основы исследования личности в контексте постнеклассической психологии / Н.В. Чепелева // Актуальні проблеми психології : Психологічна герменевтика /

- За ред. Н.В. Чепелевої. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – Т.2, вип. 6. – С.15-24.
- Чуприкова Н.И. Умственное развитие: Принцип дифференциации / Н.И. Чуприкова. – СПб.: Питер, 2007. – 446 с.
- Юревич А.В. Интеграция психологии: утопия или реальность? / А.В. Юревич // Вопросы психологии. – 2005. – №3. – С.16-28.
- Юревич А.В. Перспективы парадигмального синтеза / А.В. Юревич // Вопросы психологии. – 2008. – №1. – С.3-15.
- Янчук В.А. Межпарадигмальный диалог как ресурс углубления понимания психологической феноменологии: социокультурно-интердетерминистская диалогическая перспектива / В.А. Янчук // Психологический журнал. – 2012. – №1-2. – С.4-17.
- Healy P. Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutic-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation. // *New Ideas in Psychology*, 2012, 30, 271-280.
- Titow I. Psychologische Dimensionen der Subjektivität der Persönlichkeit / I. Titow // *IZPP*. – 2011. – №4: режим доступу: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_4_1-2011/05_1-2011_Titow_, 2011.
- Titov I. The Principle of Ontological Constructivism in Postnonclassical Psychology / I. Titov // *IZPP*. – 2015. – №2 / Режим доступу: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_2_2015/Titov_IZPP_2_2015.pdf

References

- Abul'hanova, K.A. (1973). O subjekte psichicheskoy dejatel'nosti. Metodologicheskie problemy psichologii [About a subject of psychic activity. Methodological problems of psychology]. Moscow : Nauka [In Russian].
- Aleksandrov, I.O. Maksimova, N.E. (2002). Zametki psihologov-issledovatelej o pozicii metodologa [The psychologist-investigators' notes on methodology position]. *Psihologicheskij zhurnal* [Psychological Journal], 1, 123-131 [In Russian].
- Asmolov, A.G. (1990). Psihologija lichnosti: Uchebnik [The Psychology of personality: Hand-book]. Moscow : Izd-vo MGU [In Russian].
- Ball, G. (2009). Integrativno-osobistisnij pidhid u psihologii: vporjadkuvannja golovnih ponjat' [Integrative-personal approach in psychology: an ordering of the main notions]. *Psihologija i suspil'stvo* [Psychology and society], 4, 25-53 [In Ukrainian].
- Ball, G.O. (ed.). (2012). Integrativno-osobistisnij pidhid u psihologichnij nauci ta praktici : monografija [integrative-personal approach in psychological science and practice]. Kirovograd : Imeks-LTD [In Ukrainian].

- Ball, G.A. (2011). Normativnyj professional'nyj ideal učenogo [Normative professional ideal of the scientist]. *Psihologičeskij žurnal* [Psychological Journal], 3, 17-26 [In Russian].
- Ball, G.A. (2006). *Psihologija v raciogumanističeskoj perspektive: Izbrannye psihologičeskie trudy* [Psychology in rational-humanistic perspective: selected psychological studies]. Kiev : Izd-vo Osnova [In Russian].
- Ball, G.O. (2011a). Sistema principiv raciogumanizmu [The system of principles of rational-humanism]. *Psihologija i suspil'stvo* [Psychology and society], 4, 16-32 [In Ukrainian].
- Barabanshnikov, V.A. (2003). Sistemnaja organizacija i razvitie psihiki [The system organization and development of psychic]. *Psihologičeskij žurnal* [Psychological journal], 1, 29-46 [In Russian].
- Berger, P. (1995). *Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znanija* [Social constructing of reality. Treatise on sociology of knowledge]. Moscow : Medium [In Russian].
- Blauberg, I.V., Judin, Je.G. (1973). Stanovlenie i sushhnost' sistemnogo podhoda [The becoming and essence of system approach]. Moscow : Nauka [In Russian].
- Bogojavlenskaja, D.B. (1983). Intellektual'naja aktivnost' kak problema tvorčestva [Intellectual activity as a problem of creativity]. – Rostov onDon : Izd-vo Rost. un-ta [In Russian].
- Brokmejer, J., Harre, R. (2000). *Narrativ: problemy i obeshhanija odnoj al'ternativnoj paradigmy* [Narrative: problems and promises of certain paradigm]. *Voprosy filosofii* [Questions of philosophy], 3, 29-42 [In Russian].
- Brushlinskij, A.V. (1994). *Problemy psihologii subjekta* [The problems of psychology of the subject]. Moscow : Institut psihologii RAO [In Russian].
- Vasiljuk, F.E. (1996). Metodologičeskij smysl psihologičeskogo shizisa [The methodological sense of psychological schizis]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], 6, 25-40 [In Russian].
- Gusel'ceva, M.S. (2002). Kul'turno-istoričeskaja psihologija i «vzovy» postmodernizma [Cultural-historical psychology and “challenges” of postmodernism]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], 3, 119-131 [In Russian].
- Gusel'ceva, M.S. (2006). Metodologičeskie krizisy i typy racional'nosti v psihologii [Methodological crises and types of rationality in psychology]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], 1, 3-15 [In Russian].
- Gusel'ceva, M.S., Asmolov, A.G. (2007). *Paradigmy razvitija v psihologii* [The paradigms of development in psychology]. *Mir psihologii* [World of psychology], 2, 18-31.

- Gusel'ceva, M.S. (2005). Postneklassicheskaja racional'nost' v kul'turnoj psihologii [Postnonclassical rationality in cultural psychology]. *Psichologicheskij zhurnal* [Psychological journal], 6, 5-15 [In Russian].
- Healy, P. (2012). Toward an integrative, pluralistic psychology: On the hermeneutico-dialogical conditions of the possibility for overcoming fragmentation. *New Ideas in Psychology*, 30, 271-280.
- Zavalishina, D.N., Barabanshnikov, V.A. (eds.) (1990). Princip sistemnosti v psichologicheskikh issledovanijah [The principle of system in the psychological studies]. Moscow : Nauka [In Russian].
- Znakov, V.V. (2006). Psichologija ponimanija: Problemy i perspektivy [Psychology of comprehension: problems and perspectives]. Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].
- Kaprara, Dzh., Servon D. (2003). Psichologija lichnosti [The psychology of personality]. Sankt-Petersburg. : Piter [In Russian].
- Karpenko, Z.S. (2006). Kartografija integral'noï sub'ektnosti: post-postmodernists'kij proekt [The cartography of the integral subject: post-postmodern project]. In V.O. Tatenko (ed.) *Ljudina. Sub'ekt. Vchinok: Filosofsko-psichologichni studii* [Human. Subject. Act: philosophical-psychological studies] (pp. 157-175). Kyiv : Libid' [In Ukrainian].
- Kelli, Dzh. A. (2000). Teorija lichnosti: psichologija lichnostnyh konstruktov [Theory of personality: psychology of personal constructs]. Sankt-Petersburg : Rech' [In Russian].
- Klochko, V.E. (2012). Paradigmal'naja dinamika psichologicheskoi nauki kak process usloznenija psichologicheskogo myshlenija [Paradigm dynamics of psychological science as a process of complication of psychological thinking]. In A.L. Zhuravlev, T.V. Kornilova, A.V. Jurevich (eds.) *Paradigmy v psichologii : nauchedcheskij analiz* [Paradigms in psychology: scientific analysis] (pp.106-135). Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].
- Konopkin, O.A. (2008). Osoznannaja samoreguljacija kak kriterij subjektnosti [Aware self-regulation as the agency criterion]. *Voprosy psihologii* [Questions of [psychology]], 3, 22-34.
- Konstruktivizm v jepistemologii i naukah o cheloveke (materialy «kruglogo stola») (2008). *Voprosy filosofii* [Questions of philosophy], 3, 3-37.
- Kornilova, T.V. (2012). Prinjatie neopredelennosti kak predposylka razvitija teoreticheskoi psihologii [The acception of ambiguity as a prerequisite of the development of theoretical psychology]. In A.L. Zhuravlev, T.V. Kornilova, A.V. Jurevich (eds.) *Paradigmy v psichologii : nauchedcheskij analiz* [Paradigms in psychology: scientific analysis] (pp.178-200). Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].

- Kostjuk, G.S. (1988). Izbrannye psihologicheskie trudy [Selected psychological studies]. Moscow : Pedagogika [In Russian].
- Krichevec, A.N. (2008). Apriori psihologa i kategorii psihologicheskogo ponimaniya [Psychologists' a priori and the categories of psychological comprehension]. Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 6, 82-94.
- Krylov, V.Ju. (1998). Psihosinergetika kak vozmozhnaja novaja paradigma psihologicheskoy nauki [Psycho-synergy as a possible paradigm of psychological science]. Psihologicheskij zhurnal [Psychological journal], 3, 56-62.
- Kudrjavcev, V.T. (1997). Vybor i nadsituativnost' v tvorcheskom processe: opyt logiko-psihologicheskogo analiza problemy [Choice and over-situation position in the creative process: the experience of logical-psychological analysis of the problem]. Psihologicheskij zhurnal [Psychological journal], 1, 16-30.
- Lektorski, V.A. (2010). Objekt [Object]. In Novaja filosofskaja jenciklopedija: V 4 t. [New philosophical encyclopedia in 4 vol.], vol.III(pp.136). M. : Mysl' [In Russian].
- Lektorski, V.A. (2005). Kant, radikal'nyj konstruktivizm i konstruktivnyj realizm v jepistemologii [Kant, radical constructivism and constructive realism in epistemology]. Voprosy filosofii (Questions of philosophy), 8, 11-21 [In Russian].
- Lorenc, K. (2000). Kantovskaja koncepcija a priori v svete sovremennoj biologii [Kant's conception of a priori in the highlights of the modern biology]. In Jevoljucija. Jazyk. Poznanie [Evolution. Language, Cognition] (pp.15-41). Moscow [In Russian].
- Mazilov, V.A. (2007). Metodologija psihologicheskoy nauki: problemy i perspektivy [The methodology of psychological science: problems and perspectives]. Psihologija. Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki [Psychology. Journal of the High School of Economics], 2, 3-21 [In Russian].
- Maksimenko, S.D. (2006). Genesis sushhestvovanija lichnosti [The genesis of personality's existence]. Kiev : Izdatel'stvo OOO "KMM" [In Russian].
- Mamardashvili, M.K.(1995). Lekcii o Pruste: (psihologicheskaja topologija puti) [The lectures on Prust: (psychological topology of the way). Moscow : Ad marginem [In Russian].
- Marcinkovskaja, T.D. Istorija i kul'tura kak paradigmy psihologicheskogo znanija [History and culture as the paradigms of psychological knowledge]. In A.L. Zhuravlev, T.V. Kornilova, A.V. Jurevich (eds.) Paradigmy v psihologii : nauchedcheskij analiz [Paradigms in psychology: scientific analysis] (pp.240-257). Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].
- Maslou, A (1999). Novye rubezhi chelovecheskoj prirody [The new frontiers of the human nature]. Moscow : Smysl [In Russian].

- Morosanova V.I., Aronova, E.A. (2007). Samosoznanie i samoreguljacija povedenija [Self-awareness and self-regulation of the behavior]. Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].
- Chepeleva N.V. (ed.) (2008). Osnovi psihosemantiki (za narativnimi tehnologijami) [The grounds of psychosemantics]. Kyiv : Glavniki [In Ukrainian].
- Petrenko, V.F. (2011). Konstruktivizm kak novaja paradigma v naukah o cheloveke [Constructivism as a new paradigm in the sciences about the human]. Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 6, 75-81 [In Russian].
- Rubinshtejn, S.L. (2003). Bytie i soznanie. Chelovek i mir [being and consciousness. Human and world]. Sankt-Petersburg : Piter [In Russian].
- Sadovskij, V.N. (1974). Osnovanija obshhej teorii sistem [The grounds of the general theory of the systems]. Moscow : Nauka [In Russian].
- Selivanov, V.V. (2002). Svoystva subjekta i ego zhiznennyj cikl [The qualities of the subject and its life-cycle]. In A.V. Brushlinskiy, M.I. Volovikova (eds.) Psihologija individual'nogo i gruppovogo subjekta [The psychology of individual and group subject] (pp.310-328). Moscow : PER SE [In Russian].
- Slobodchikov, V.I. Isaev, E.I. (1995). Osnovy psihologicheskoy antropologii. Psihologija cheloveka: Vvedenie v psihologiju subjektivnosti: uchebnoe posobie dlja vuzov [The grounds of psychological anthropology. Human psychology: An introduction to the psychology of subjectivity: hand-book]. Moscow : Shkola-Press [In Russian].
- Smul'son, M.L. (2003). Psihologija intelektu: monografija [The psychology of intellect: monography]. Kyiv : Nora-Druk [In Ukrainian].
- Stepin, V.S. (2000). Teoreticheskoe znanie : Struktura, istoricheskaja jevoljucija [Theoretical knowledge: structure, historical evolution]. Moscow : Progress-Tradicija [In Russian].
- Stolovich, L.N. (2000). O «sistemnom pljuralizme» v filosofii [About the “system pluralism” in philosophy]. Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 9, 45-56 [In Russian].
- Tatenko, V.O. (2006). Sub'ektno-vchinokova paradigma v suchasnij psihologii [Subject-act paradigm in the modern psychology]. In V.O. Tatenko (ed.) Ljudina. Sub'ekt. Vchinok: Filosofsko-psihologichni studii [Human. Subject. Act: philosophical-psychological studies] (pp. 316-356). Kyiv : Libid' [In Ukrainian].
- Titov, I.G. (2014). Princip integracii v postneklassicheskoj psihologii [The principle of integration in postnonclassical psychology]. In V.A. Barabanshnikov (ed.) Estestvenno-nauchnyj podhod v psihologii [Natural-scientific approach in psychology] (pp.69-74). Moscow : Izd-vo «Institut psihologii RAN» [In Russian].

- Titov, I.G. (2013). Princip subjektnosti v postneklassicheskoj psihologii [The principle of subject in postnonclassical psychology]. In A.L. Zhuravlev, E.A. Sergienko (eds.) Chelovek, subjekt, lichnost' v sovremennoj psihologii. Materialy Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhennoj 80-letiju A.V. Brushlinskogo. Tom 1. [Human. Subject. Personality. Materials of International conference devoted to A.V. Brushlinskiy 80-years jubilee. Vol.1] (pp.162-165). Moscow : Izd-vo «Institut psihologi RAN»[In Russian].
- Titov,I.G. (2014a) Do obruntuvannja strukturno-renetichnogo principu u postneklasichnij psihologii[To the grounding of structural-genetic principle in postnonclassical psychology]. Psihologija i osobistist' [Psychology and Personality], 1(5), 45-66[In Ukrainian].
- Titov,I.G. (2013). Princip kul'turnogo kontekstualizmu u postneklasichnij psihologii ošobistosti[The principle of the cultural context in postnonclassical psychology]. In G.O. Ball, O.B. Bovt', V.O. Medincev (eds.) Ošobistist' u prostori kul'turi: Materiali V Mizhnarodnogo naukovopraktičnogo simpoziumu 27 chervnja2013 r. [The personality in the space of culture: Materials of the Vth International scientific-practical symposium 27.06.2013] (pp.162-166). Sevastopol' : Ribest[In Ukrainian].
- Titov,I.G. (2010). Psihologični vimiri sub'ektnosti osobistosti [Psychological dimensions of personal agency]. In S.D. Maksimenko (ed.) Problemi zagal'noi ta pedagogičnoi psihologii. Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologiiim. G.S. Kostjuka NAPN Ukraїni [Pblems of the general and educational psychology. The collection of scientific works of G.S. Kostjuk Institute of psychology of the NAPNU. Vol.XII, part 5] (pp.313-321). Kyiv [In Ukrainian].
- Trufanova, E.O. (2008). Konstruktivistskij podhod k Ja [Constructive approach to the self]. Filosofskie nauki [Philosophical sciences], 3, 57-70[In Russian].
- Uemov, A.I. (1978). Sistemnyj podhod i obshhaja teorija sistem [The system approach and the general theory of the systems]. Moscow : Mysl'[In Russian].
- Ulanovskij, A.M. (2009). Konstruktivizm, radikal'nyj konstruktivizm, social'nyj konstruktivizm : mir kak interpretacija [constructivism, radical constructivism, social constructivism: world as an interpretation]. Voprosy psihologii [Questions of psychology], 2, 35-45[In Russian].
- Frankl, V. (1990). Chelovek v poiskah smysla [Human in search of sense]. Moscow : Progress [In Russian].
- Holodnaja, M.A. (2004). Kognitivnye stili. O prirode individual'nogo uma [The cognitive styles. About the nature of human mind]. Sankt-Petersburg : Piter[In Russian].

- Chepeleva, N.V. (2010). Metodologicheskie osnovy issledovanija lichnosti v kontekste postneklassicheskoj psihologii [Methodological ground of the study of personality in the context of postnonclassical psychology]. In N.V. Chepeleva (ed.) Aktual'ni problemi psihologii : Psihologichna germenentika.T.2 [Actual problems of psychology. Psychological hermeneutics. Vol.2] (pp.15-24). Kyiv : DP «Informacijno-analitichne agentstvo»[In Russian].
- Chuprikova, N.I. (2007). Umstvennoe razvitiie: Princip differenciacii [Mind development. The principle of differentiation]. Sankt-Petersburg : Piter [In Russian].
- Jurevich, A.V. (2005). Integracija psihologii: utopija ili real'nost'? [An integration of psychology: is it utopia or reality?]. Voprosy psihologii [Questions of psychology], 3, 16-28[In Russian].
- Jurevich, A.V. (2008). Perspektivy paradigmal'nogo sinteza [The perspectives of paradigm synthesis]. Voprosy psihologii[Questions of psychology], 1, 3-15[In Russian].
- Janchuk, V.A. (2012). Mezhpardigmal'nyj dialog kak resurs uglublenija ponimaniya psihologicheskoj fenomenologii: sociokul'turno-interdeterministskaja dialogicheskaja perspektiva [Inter-paradigm dialogue as a resource of deeper understanding of psychological phenomenology: social-cultural-indeterminism dialogical perspective]. Psihologicheskij zhurnal [Psychological journal], 1-2, 4-17 [In Russian].
- Titow, I. (2011). Psychologische Dimensionender Subjektivitätder Persönlichkeit. URL: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_4_1-2011/05_1-2011_Titow.
- Titov, I. (2015). The Principle of Ontological Constructivism in Postnonclassical Psychology. URL: http://www.izpp.de/fileadmin/user_upload/Ausgabe_2_2015/Titov_I_ZPP_2_2015.pdf

I. Titov

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF POSTNONCLASSICAL PSYCHOLOGY

The transformation of psychological science at postnonclassical stage of its development demands theoretical and methodological reflection of the conceptual grounds of psychology. In this article, we have attempted to outline the most significant principles regarded to postnonclassical psychology such as 1) structural-genetic principle; 2) principle of subject (personal agency); 3) principle of orientation on cultural context; 4) principle of ontological constructivism; 5) principle of integration.

Structural-genetic principle grounds the view on psychological phenomenon as the unique and integral formation, which is able to self-organization and self-development. This principle emphasizes the necessity to consider a) structural

peculiarities of such phenomenon (level of inner differentiation and integration of its components, dynamics of functional coordination between them); b) ordering influences of system-creating factor on it; c) diachronic aspects of its functioning (determination, mechanisms, stages, synergy effects etc.).

The principle of subject (personal agency) focuses on the content and dynamic (motivational and value, cognitive, regulative and reflexive etc.) aspects of person's interaction with the world.

The principle of orientation on cultural context principle proposes to interpret mental phenomena as the modus of culture, taking into consideration the interconnection between generative worlds of culture and subjective worlds of the human.

The principle of ontological constructivism points out the constructive (mediated by constructs, narrative structures etc.) nature of the cognition. It indicates that personal mental constructions are to be ideal models (hypertext representations of the world which provide interpretative and adaptive functions) based on conventional assumptions about the reality.

The principle of integration reveals the possibility of a) inter-paradigm dialogue and inter-disciplinary synthesis, content interaction between different psychological theories; b) complex applying of different research strategies and methods; c) combination of the fundamental theoretical achievements with the practical technologies.

Keywords: *postnonclassical psychology, structural-genetic principle, principle of subject (personal agency), principle of orientation on cultural context, principle of ontological constructivism, principle of integration.*

Надійшла до редакції 29.12.2018 р.